

Martyrdom of Major General Soleimani in the Light of International Criminal Law: A Comparative Analysis of Existing Mechanisms to Combat Impunity

Mohammad Setayesh Pur
Assistant Professor, Department of International Law, Faculty of Law, Qom University, Qom, Iran

Zahra Maleki Rad
Master of International Law, Faculty of Law, Qom University, Qom, Iran (Corresponding Author)

شهادت سردار سلیمانی در پرتو حقوق بین الملل کیفری: واکاوی تطبیقی سازوکارهای موجود در مقابله با بی کیفرمانی

محمد ستایش پور
استادیار گروه حقوق بین الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران
mohammadsetayeshpur@yahoo.com
<http://orcid.org/0000-0001-9647-93911>

زهرا ملکی راد
کارشناس ارشد حقوق بین الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران (نویسنده مسئول)

zr.malekirad@gmail.com

Abstract

On January 3, 2020, on the orders of US President Donald Trump, Sardar Soleimani's car was targeted by a drone near Baghdad airport. This violates a number of obligations, including the prohibition of the use of force, the prohibition of interference in the internal affairs of other countries, the right to life and diplomatic rights, and therefore, in addition to the international responsibility of the United States. This action, and on top of that, has followed Donald Trump. The non-membership of the Islamic Republic of Iran, Iraq and the United States in the International Criminal Court, on the one hand, and the United States' veto power in the UN Security Council, on the other, face a serious challenge in filing a lawsuit in the International Criminal Court. Special tribunal can be set up, and in this regard, it is necessary to take into account the experience of the international community in establishing the last special tribunal in 2013, which deals with the crimes of the president of a country (Chad) Has been benefited. The present article aims to find a mechanism through which the feasibility of filing a lawsuit in the International Criminal Court and the establishment of a special court can be used to deal with the impunity of the crime in question.

Keywords: Martyr Soleimani, Donald Trump, International Criminal Law, Combatting Impunity, Criminal Procedure.

چکیده

سوم ژانویه ۲۰۲۰ میلادی، به دستور رئیس جمهور ایالات متحده آمریکا، دونالد ترامپ، خودرو حامل سردار سلیمانی در نزدیکی فرودگاه بغداد، هدف حمله پهپادی قرار گرفت. این اقدام، ناقض تعهدات متعددی نظیر منع توسل به زور، منع مداخله در امور داخلی دیگر کشورها، حق حیات و حقوق دیپلماتیک است و از این رو، مضاف بر مسئولیت بین المللی کشور آمریکا، مسئولیت بین المللی کیفری عاملان، آمران و مسییان این اقدام و در رأس آن، دونالد ترامپ را به دنبال داشته است. عدم عضویت کشورهای جمهوری اسلامی ایران، عراق و ایالات متحده آمریکا در دیوان بین المللی کیفری از یک سو و برخورداری آمریکا از حق وتو در شورای امنیت سازمان ملل متحد از سوی دیگر، اقامه دعوی در دیوان بین المللی کیفری را با چالشی جدی روبه رو ساخته است. به لحاظ حقوق بین المللی می توان به دنبال تأسیس دادگاهی ویژه بود و در این مسیر، بایسته است تا با توجه به تجربه جامعه بین المللی در تأسیس آخرین دادگاه ویژه در سال ۲۰۱۳ میلادی که در مورد جنایات رئیس جمهور یک کشور (چاد) بوده است، بهره گرفت. مقاله پیش رو بر آن شده است تا از رهگذر امکان سنجی طرح دعوی در دیوان بین المللی کیفری و تأسیس دادگاه ویژه، سازوکاری بیابد تا بتوان از طریق آن به مقابله با بی کیفرمانی جنایت مطروحه برخواست.

واژگان کلیدی: شهید سلیمانی، دونالد ترامپ، حقوق بین الملل کیفری، مقابله با بی کیفرمانی، رسیدگی کیفری.

Received: 2022/05/07 - Review: 2022/06/23 - Accepted: 2022/07/30

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۲/۱۷ - بازنگری مقاله: ۱۴۰۱/۰۴/۰۲ - پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۵/۰۸

مقاله پیش رو به شهادت مدافع حرم تقدیم می شود.

ارجاع:

ستایش‌پور، محمد؛ ملکی راد، زهرا؛ (۱۴۰۱)، شهادت سردار سلیمانی در پرتو حقوق بین‌الملل کیفری: واکاوی تطبیقی سازوکارهای موجود در مقابله بی‌کیفرمانی، تمدن حقوقی، شماره ۱۱.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author (s) , with publication rights granted to Legal Civilization. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) , which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

CC BY-NC-SA

مقدمه

رابطه خصمانه دولت ایالات متحده آمریکا با جمهوری اسلامی ایران، گذشته‌ای دور، از آغاز انقلاب شکوهمند اسلامی تا کنون دارد و هر روزه در حال شدت گرفتن است. از آغاز تحرکات گروه‌های تروریستی در غرب خاورمیانه به ویژه در عراق، نیروهای سپاه پاسداران جمهوری اسلامی ایران در مهارسازی این تروریست‌ها نقش مؤثری را در منطقه ایفا کرده‌اند. شهید قاسم سلیمانی، فرماندهی جبهه مقاومت علیه تروریست‌های تکفیری داعش و حملات آنان را در منطقه عهده دار بود و در واقع، نقش اصلی در از بین بردن و عقب راندن تروریست‌های داعش در عراق و سوریه، بر عهده ایشان بود. ظهور یک قدرت در جبهه مقاومت به نام شهید قاسم سلیمانی در منطقه و خصوصاً عراق در مواجهه با گروه‌های تروریستی تکفیری بسیار راهبردی، تعیین‌کننده و مانع بزرگی بر سر اهداف دولت‌های غربی خصوصاً ایالات متحده آمریکا در منطقه بود. دولت ایالات متحده آمریکا تصمیم به حذف ایشان، به بهانه خطر احتمالی برای آمریکا در شرایطی ناهمگون گرفت. این در حالی است که در زمان هدف قرار دادن شهید سلیمانی، به لحاظ حقوق بین‌المللی، هر دو کشور جمهوری اسلامی ایران و آمریکا در وضعیت صلح قرار داشته‌اند. آمریکا برای محقق شدن این هدف، اقدام به توسل به زور، نقض حاکمیت یک دولت و نقض حق حیات دو نیروی نظامی مربوط به کشورهای جمهوری اسلامی ایران و عراق کرد.

بدون در نظر گرفتن روابط آمریکا و جمهوری اسلامی ایران و برقرار بودن وضعیت صلح میان این دو

کشور در زمان اقدام نظامی آمریکا، این اقدام علیه نیروهای دولتی یا اتباع یک دولت در خاک دولت دیگری، ابعاد متعددی را در بر دارد؛ نخست این که نسبت به کشور محل وقوع این اقدام، نقض‌های حقوقی بین‌المللی صورت گرفت؛ نقض حاکمیت کشور عراق، هدف قرار دادن نیروی نظامی منسوب به این کشور و از سوی دیگر نقض‌هایی نیز نسبت به نیروی نظامی دولتی عالی رتبه جمهوری اسلامی ایران اتفاق افتاده است. در حمله نظامی کشور آمریکا به شهید سلیمانی و همراهان ایشان از آن جهت که قواعد بین‌المللی از جوانب مختلف نقض گردیده است دارای ابعاد حقوقی بین‌المللی به ویژه به لحاظ حقوق بین‌الملل کیفری است. اهمیت این جنایت، به دلیل خصیصه بین‌المللی بودن آن و مغایرت این اقدام با قواعد حقوقی بین‌المللی نیازمند محاکمه لازم و مناسب این جنایت به لحاظ حقوق بین‌الملل کیفری است. مقاله پیش رو بر آن است تا از رهگذر تدقیق در سازوکارهای رسیدگی در حقوق بین‌الملل کیفری، به سازوکاری برسد تا بتوان از طریق آن به مقابله با جنایاتی چون جنایت پیش‌گفته برخاست. بدین منظور، مقاله حاضر، نخست به مسئولیت بین‌المللی کیفری عاملان حمله پهبادی یاد شده می‌پردازد و پس از آن، امکان‌سنجی اقامه اختلاف مطروحه نزد دیوان بین‌المللی کیفری و همین‌طور تأسیس دادگاهی ویژه را به زیر ذره‌بین می‌برد.

۱- مسئولیت کیفری عاملان حمله پهبادی سوم ژانویه ۲۰۲۰

در روزهای پایانی ماه دسامبر ۲۰۱۹ راکت‌هایی پایگاه نظامی آمریکا، واقع در نزدیکی شهر کرکوک عراق را هدف گرفتند. این حمله راکتی منجر به کشته شدن یک پیمانکار نظامی آمریکایی و زخمی و مجروح شدن چند تن سرباز شد. آمریکا، مسئولیت این حمله را به کتائب حزب‌ا.. که نیروهای تحت امر حشدالشعبی هستند منسوب دانست. دو روز پس از این اتفاق، آمریکا چند مقر گردان‌های حزب‌ا.. عراق در مرز سوریه را توسط جنگنده‌هایش را هدف قرار داد؛ در پاسخ به حمله آمریکا که منجر به شهادت دست‌کم بیست نفر از نیروهای حزب‌ا.. و مجروح شدن تعداد زیادی شده بود، شرکت‌کنندگان در تشیع پیکر شهدای حشدالشعبی، راجع به حملات بیست و نهم دسامبر دولت ایالات متحده آمریکا، اقدام به برپایی تحصن باز در محوطه سفارت آمریکا در منطقه سبز بغداد کردند و خواستار بسته شدن سفارت کشور آمریکا در عراق و اخراج نیروهای نظامی آمریکا از عراق شدند. هم‌زمان با آغاز سال نو میلادی، ترامپ رئیس‌جمهور وقت آمریکا، صریحاً اعلام داشت که جمهوری اسلامی ایران را مسئول اقدامات تحصن و حمله به سفارت آمریکا دانسته و جمهوری اسلامی ایران را تهدید به پرداخت بهای سنگینی در قبال آن کرد.

سوم ژانویه ۲۰۲۰ میلادی، شهید سردار سلیمانی با هواپیمای غیرنظامی ایرباس A320 در ساعت دوازده بامداد به وقت تهران، دمشق را به مقصد بغداد ترک کرد. پس از فرود آمدن هواپیمای خطوط اجنحه‌الشم در فرودگاه بغداد نیروهای سازمان سیا آمریکا در فرودگاه حاضر بوده و همزمان سه پهپاد آمریکایی که هر کدام به چهار موشک «هل فایر»^۱ مجهز بودند به آسمان برخواستند. در فرودگاه بغداد، شهید ابومهدی المهندس نیز به شهید سردار سلیمانی پیوستند و خودروهای حامل ایشان و همراهان آنها از خروجی فرودگاه بغداد خارج شد؛ دقایقی پس از آن، حدود ساعت یک بامداد جمعه سوم ژانویه ۲۰۲۰ یک عدد پهپاد MQ-9 تحت فرمان رئیس جمهور آمریکا، اقدام به شلیک دو موشک به سمت خودرو حامل شهید سلیمانی و فرمانده حشدالشعبی کرد. بلافاصله دو موشک دیگر نیز به خودرو همراهان آنها شلیک شد.

رئیس جمهور آمریکا در نشست خبری خود، در واکنش به این اقدام جنایتکارانه گفت که شخصاً دستور این حمله را علیه سردار شهید قاسم سلیمانی صادر کرده است.^۲ اظهارات مقامات آمریکا در شهادت سردار سلیمانی به دکتترین دفاع مشروع پیش‌دستانه باز می‌گردد که پیش‌تر توسط جرج بوش مطرح شده بود و مشابه سیاست آنها در اقدام به کشتارهایی است که در پرونده این کشور مسبوق به سابقه است (Murphy and Radsan, 2010, 405). پس از حملات تروریستی یازدهم سپتامبر ۲۰۰۱ میلادی جورج بوش، رئیس جمهور وقت آمریکا، به دکتترین دفاع مشروع پیش‌دستانه استناد کرد. در هفدهم سپتامبر سال ۲۰۰۲ وی در سخنرانی خود بر سر موضوع استراتژی امنیت ملی آمریکا اذعان داشت، به لحاظ عقلی و به اقتضای دفاع مشروع، آمریکا علیه تهدیدهای نوظهور قبل از آن که آنها کامل شکل بگیرند اقدام خواهد کرد. گزارش بوش به عنوان رئیس جمهور وقت آمریکا، به کنگره، مبنی بر استراتژی امنیت ملی ایالات متحده آمریکا در سپتامبر ۲۰۰۲ به شرح چگونگی قصد دکتترین بوش برای جنگ علیه تروریسم پرداخت (Alina Kaczorowska-Ireland, 2010, 698).

نخستین بار، آمریکا در پاسخ به حملات یازدهم سپتامبر علیه القاعده و طالبان در افغانستان به این دکتترین استناد کرده است. در واقع دفاع مشروع پیش‌دستانه بعد از حملات یازدهم سپتامبر در دکتترین آمریکا و رژیم صهیونیستی، جایگاه خاصی پیدا کرده است و درصدد پذیرفته جلوه دادن این دکتترین با توجه به توان نظامی و مالی خود هستند. اقدامات پیش‌دستانه به بهانه پیشگیری از تهاجمی نظامی در آینده

1- Hellfire

2- <https://tn.ai/2173869>

مغایر با ماده ۵۱ منشور ملل متحد قلمداد می‌شود؛ به این دلیل که اصل اساسی و اولیه برای دفاع مشروع وفق این ماده تحقق حمله‌ای نظامی و مسلحانه است. ترامپ، رئیس‌جمهور وقت آمریکا نیز در نشست خبری پس از شهادت سردار سلیمانی بیان داشت که «... از قبل اهداف خود را مشخص کرده‌ایم و من آماده‌ام که هر اقدامی لازم باشد را انجام دهم و این مسئله به طور خاص در مورد ایران صدق می‌کند.»^۳ بنابراین دولت آمریکا از دکرترین دفاع پیش‌دستانه، به عنوان ابزاری مؤثر در پیشبرد اهداف و سیاست‌های امنیتی و نظامی خود در نقاط مختلف جهان بهره می‌جوید.

قتل هدفمند^۴ به معنای استفاده از نیروی مرگبار متناسب به یکی از تابعان حقوق بین‌الملل که عامدانه و با قصد و نقشه قبلی در راستای قتل افراد مورد نظر که در بازداشت دولت عامل نیستند دانسته می‌شود (محمدی، ۱۳۹۴، ۱). بنابر دکترین جورج بوش، قتل سربازان دشمن در هر محلی که یافت و دیده شوند، اقدامی مجاز است. بر این اساس، جورج بوش قتل هدفمندی را علیه القاعده آغاز کرد و در دوره اوباما نیز استراتژی آمریکا در توسل به قتل‌های هدفمند استمرار یافت (O'Connell, 2010, 7) و محور اصلی به اصطلاح مبارزه با تروریسم گشت؛ اگرچه این امر با مبانی اساسی حقوق بین‌الملل و هدف اصلی تشکیل سازمان ملل متحد مبنی بر ایجاد حفظ صلح و امنیت بین‌المللی در تعارض و مغایرت قلمداد می‌شود. در واقع، قتل هدفمند در قلمرو حقوق کیفری سرزمینی قتل فراقضایی و عمدی است که اغلب برخواسته از اهداف سیاسی دولت‌ها بوده یا ممکن است به وسیله اشخاص، نهادها یا گروه‌های غیردولتی انجام شود و مشخصه آن طی نشدن مراحل محاکمات قضایی و عدم صدور حکم از دادگاه است که مغایر با قواعد حقوق بین‌الملل و از جمله حقوق بین‌الملل کیفری و موازین مندرج در اسناد بین‌المللی متضمن حقوق بشر است (علیاری تبریزی، ۱۳۹۸، ۱۹).

«اگنس کالامارد»^۵ گزارشگر ویژه سازمان ملل متحد، نیز عملیات ایالات متحده آمریکا توسط پهپاد علیه سردار سلیمانی را نقض مقررات بین‌المللی خوانده و در این رابطه بیان داشته است که «قتل هدفمند آقای سلیمانی استانداردهای مربوط به استفاده فراسرزمینی از زور توسط یک دولت را نادیده گرفته است. یک مقام دولتی هدف قرار می‌گیرد در حالی که پیش‌تر، بازیگران غیردولتی بودند که مورد هدف قرار

3- <https://tn.ai/2173869>

4- Targeted Killing

5- Agnes Callamard

می‌گرفتند. ^۶ آنچه کالامارد به عنوان گزارشگر ویژه ملل متحد بیان داشته است، حکایت از اعدام فراقضایی^۷ دارد که ماهیتی غیرقانونی دارد؛ چه این که اعدام فراقضایی، به منزله کشتن افراد، بدون هرگونه فرآیند قضایی، بدون طی کردن روند قانونی و بدون محاکمه است که توسط مقامات عمدتاً اجرایی و نه قضائی صورت می‌گیرد. چنین اقداماتی، سلب خودسرانه حق حیات محسوب می‌شود و قربانیان آن معمولاً شخصیت‌های برجسته سیاسی، رهبران مذهبی و دگراندیشان هستند.^۸

آمریکا، از جمله دولت‌هایی است که با توسل به سیاست قتل هدفمند و به بهانه جنگ علیه تروریسم توسل به زور را علیه مظنونان تروریستی در سرزمین دیگر دولت‌ها قانونی می‌خواند (محمدی، ۱۳۹۴، ۳). با توجه به قوانین و مقررات حقوق بین‌الملل بشردوستانه، قتل‌های هدفمند تنها در طول یک محاصمه مسلحانه و فقط علیه اهداف نظامی و با تمایز رزمنده و غیررزمنده، به‌نحوی که در ماده ۴ کنوانسیون ۱۹۴۹ ژنو برای تعریف رزمنده به آن پرداخته شده، جایز است و افرادی که به طور مستقیم در نبرد مشارکت ندارند یا به دلایلی قادر یا مایل به جنگ نیستند باید از حمله در امان باشند (علیاری تبریزی، ۱۳۹۸، ۲۲). این در حالی است که در زمان اقدام کوردلانه آمریکا، سردار سلیمانی، در حال رزمندگی نبوده و حامل پیام دیپلماتیک بوده‌اند. اقدام آمریکا علیه سردار سلیمانی تحت عنوان قتل هدفمند یا کشتار هدفمند از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه محلی از صحت ندارد؛ چرا که اساساً جنگی میان دو کشور در نگرفته بوده است تا حقوق بین‌الملل بشردوستانه اعمال شود. با توجه به این که از لحاظ حقوقی ایران و ایالات متحده آمریکا در وضعیت محاصمه مسلحانه قرار نداشته‌اند و این اقدام آمریکا با برنامه‌ریزی قبلی به صورت هدفمند علیه یک هدف از پیش تعیین شده، صورت گرفته و با مشارکت مستقیم نظامی شهید سپهبد سلیمانی در یک میدان نبرد علیه جبهه ایالات متحده آمریکا همراه نبوده است، تردیدی در غیرقانونی، نامشروع و متخلفانه بودن اقدام آمریکا و بالمآل، مسئولیت بین‌المللی کیفری ترامپ به عنوان عامل اصلی باقی نیست.^۹

در پی اقدام نظامی ترامپ در سرزمین عراق که به شهادت سردار سلیمانی و ابومهدی المهندس انجامید، «عادل عبدالهمدی» نخست وزیر دولت پیشبرد عراق، علاوه بر محکوم کردن این اقدام بیان

6- <https://www.bbc.co.uk/news/av/world-middle-east-51548734/callamard-soleimani-killing-breached-international-norms>

7- Extrajudicial Killing

8- <https://www.definitions.net/definition/extrajudicial+killing>

9- <https://www.isna.ir/news/98101612727/>

داشت که «این نقض آشکار شرایط حضور نیروهای آمریکایی در عراق و نقش آن‌ها است که بیشتر از آموزش نیروهای عراقی و نبرد با داعش در قالب نیروهای ائتلاف بین‌المللی و تحت نظارت و موافقت دولت عراق است.»^{۱۱} آنچه عادل عبدالمهدی به آن اشاره کرده است موافقتنامه‌ای است که میان کشورهای عراق و ایالات متحده آمریکا بر سر حضور نیروهای نظامی آمریکا صورت گرفته است. موافقتنامه سوفاً^{۱۱} یا تعیین وضعیت نیروها که در حقوق بین‌الملل به عنوان موافقت‌نامه‌ای شناخته می‌شود که میان یک کشور و نیروهای نظامی مدعو مستقر در آن کشور منعقد می‌شود که شرح وضعیت نیروهای استقرار یافته خارجی در کشور میزبان و موضوعات نظامی مانند محل استقرار پایگاه‌ها، حدود دسترسی‌ها، امکانات و موارد قانونی مربوط به افراد نظامی و شخصی است. چنین توافقنامه‌ای در سال ۲۰۰۸ میان کشورهای عراق و آمریکا بر سر استقرار نیروهای نظامی آمریکایی در کشور عراق تنظیم شد. ماده ۴ این توافقنامه امنیتی اشاره به کمک آمریکا به عراق برای تأمین حفاظت و امنیت از عراق و همچنین مبارزه با القاعده و بقایای رژیم پیشین عراق به عنوان حوزه‌های مأموریتی نیروهای نظامی آمریکایی دارد (Raula (A. Pete Pedrozo, 2010, 53).

در بند ۲ این ماده مقرر شده است که تمامی عملیات‌ها باید با هماهنگی و طبق توافق مقام‌های رسمی کشور عراق صورت گیرد. به موجب مقرر مذکور، هماهنگی عملیات، توسط کمیته مشترکی باید صورت بگیرد که متعاقب این موافقتنامه ایجاد شود. علاوه بر این در بند ۳ ماده ۴ موافقتنامه آمده است که تمامی اقدامات آمریکا می‌بایست با رعایت قانون داخلی کشور عراق و قانون اساسی آن کشور باشد و در اجرای عملیات نباید، حاکمیت و منافع ملی عراق به خطر افتد. در بند ۵، حق دفاع مشروع را برای طرفین در سرزمین کشور عراق محفوظ دانسته و البته به دارا بودن این حق، طبق مقررات حقوق بین‌الملل اشاره شده است. حتی اگر آمریکایی‌ها به این بند از ماده ۴ موافقتنامه، برای توجیه اقدام خود در هدف قرار دادن شهید سلیمانی و همراهان ایشان بپردازند، به دلیل این که این ماده از شرط مطابقت با حقوق بین‌الملل نام برده است، اقدام آن‌ها به قاعده دفاع مشروع قابل انتساب نیست چرا که مطابق ماده ۵۱ منشور ملل متحد، دو عنصر تناسب و ضرورت برای انجام یک حمله مسلحانه لازم است.^{۱۲} مضافاً این که رضایت پیشینی خواه از طریق معاهده خواه از طریق عرف، تاب هموردی با قاعده آمره حقوق بین‌الملل عام را ندارد. باید

10- <https://www.lebanondebate.com/news/464802>

11- Status of forces Agreement (SOFA)

12- Charter of the United Nations (UN Charter)

حمله‌ای مسلحانه صورت می‌گرفت تا دولت آمریکا بتواند در ضرورت دفاع مشروع از آن استفاده کند. این در حالی است که سردار سلیمانی کاملاً آشکار و با هواپیمای غیرنظامی، بنا به دعوت مقامات عراق، روانه عراق شدند، در فرودگاه بغداد توسط تیم تشریفات همراهی شدند و علاوه بر آن، یک نیروی رسمی حشدالشعبی عراق همراه ایشان بود که مورد حمله پهپادهای آمریکایی و ترور قرار گرفته‌اند. بنابراین، اقدام آمریکا به دلیلی که پیش‌تر گفته شد حائز وصف دفاع مشروع نیست؛ در واقع آن‌ها این اقدام را طبق دکترین ساختگی خود از دفاع مشروع پیش‌دستانه پایه‌ریزی کرده‌اند؛ چرا که به بهانه جلوگیری از احتمال وقوع یک حمله در آینده‌ای نامعلوم اقدام کرده‌اند (علیاری تبریزی، ۱۳۹۸، ۳۰).

اقدام نظامی اخیر در ترور شهید سلیمانی نقض موافقتنامه موجود نیز قلمداد می‌شود. علاوه بر آن، با توسل به زور، نقض یک قاعده آمره بین‌المللی همچون بند ۴ ماده ۲ منشور ملل متحد را در بردارد به این دلیل که مطابق بند ۴ ماده ۲ منشور ملل متحد اصل بر منع توسل به زور است، مگر این که توسط اقدامات دولت‌ها به موجب ماده ۵۱ و تصمیمات شورای امنیت به موجب فصل هفتم منشور ملل متحد و البته اقدامات نظامی دولت‌ها در چهارچوب مداخلات بشردوستانه مستثنی شوند.^{۱۳}

در بررسی اقدام نظامی رئیس‌جمهور ایالات متحده آمریکا علیه شهید سلیمانی و فرمانده حشدالشعبی، باید گفت وفق ماده ۲ منشور سازمان ملل متحد که موضوع احترام به تمامیت ارضی، استقلال سیاسی و حاکمیت کشورها را بیان داشته و بند ۴ این ماده، مرتبط با منع توسل به زور، استفاده از زور علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی هر کشوری توسط کشور دیگر را که به هر نحوی با اهداف ملل متحد مغایر باشد، ممنوع دانسته است. با توجه به این که این اقدام در سرزمین عراق علیه اتباع کشور عراق و کشور ثالث یعنی جمهوری اسلامی ایران رخ داده است و یک فرمانده نظامی دولت عراق و همراهان ایشان نیز در آن حمله مورد هدف قرار گرفته و شهید سلیمانی مهمان دولت عراق و در وضعیتی غیرنظامی بوده است، این اقدام مطابق بند ۴ ماده ۲ منشور سازمان ملل متحد که جامه حقوق بین‌الملل عرفی و حتی بعضاً جامه قاعده آمره به تن کرده است و همچنین بر اساس قطعنامه ۳۳۱۴ مجمع عمومی ملل متحد تجاوز نسبت به دولت عراق و شهید سلیمانی به عنوان تبعه دولت جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. چرا که این اقدام یک اقدام نظامی در سرزمین کشور عراق است. عادل عبدالمهدی نیز در پیام خود می‌افزاید: «و ترور یک فرمانده نظامی عراقی

که دارای یک سمت رسمی است، تجاوز به کشور، دولت و مردم عراق است.^{۱۴} وی هدف قرار دادن شخصیت‌های عراقی و دیگر کشورها را نقض آشکار حاکمیت این کشور دانسته است.^{۱۵}

حق حیات به عنوان یکی از بنیادی‌ترین حقوق انسانی شناخته شده و در اسناد بین‌المللی همچون اعلامیه جهانی حقوق بشر به آن اشاره شده است، از آن جهت که این حق، حقی بنیادین و دارای اهمیت فراوان است، بنابراین شرایط اضطراری نیز نمی‌تواند توجیهی برای نقض آن باشد. اقدام رئیس‌جمهور آمریکا علیه نماینده رسمی جمهوری اسلامی ایران در زمان صلح رخ داده است و هیچگونه درگیری مسلحانه میان ایالات متحده آمریکا با جمهوری اسلامی ایران و عراق وجود نداشته است، از آن جا که در زمان صلح حقوق بشر حاکم است و برخلاف زمان مخاصمه که هدف قرار دادن به جز مواردی که حقوق مخاصمات آن را ممنوع می‌داند امری قانونی است، حقوق بشر، سلب حیات و اقدام به هدف قرار دادن افراد را نقض حقوق بشر و امری غیرقانونی و متخلفانه دانسته می‌شود. هدف قرار دادن شهید سلیمانی و فرمانده نظامی دولت عراق اقدام نظامی مشروع قلمداد نمی‌شود و نقض آشکار حقوق بشر می‌باشد. اگرچه رئیس‌جمهور آمریکا، شهید سلیمانی را متهم به عامل حمله‌ای قریب‌الوقوع در آینده برای این دولت و اتباع آن می‌داند و اقدام خود را توجیه می‌کند اما در ارتباط با هدف قرار دادن دیگر افرادی که در این اقدام به شهادت رسیده‌اند و هیچ اتهامی متوجه آنان نیست نیز ناقض اصل احترام به حقوق بین‌الملل بشر می‌باشد.^{۱۶}

به عنوان مثال، ماده ۴ میثاق حقوق مدنی سیاسی^{۱۷} به اهمیت حق حیات اشاره کرده و بیان‌گر آن است که حتی در صورت وقوع شرایط اضطراری، مانند تهدید موجودیت یک دولت، اقدامات صورت گرفته نباید منجر به سلب حیات افراد شود. در ماده ۶ این میثاق نیز به ممنوعیت سلب حق حیات اشاره شده است. لذا ترور شهید سلیمانی و همراهان ایشان، نقض آشکار این مواد است؛^{۱۸} این به آن معنا است که اگر هدف قرار دادن شهید سلیمانی یک درگیری مسلحانه قلمداد شود، حقوق بشردوستانه اعمال می‌شود، اما در صورتی که درگیری مسلحانه قلمداد نشود حالت صلح حاکم است. بنابراین حقوق بشر تحت هیچ شرایطی اجازه سلب حق حیات را

14- <https://www.lebanondebate.com/news/464802>

15- entekhab.ir/002Biq

16- entekhab.ir/002Biq

17- International Covenant on Civil and Political Rights

18- www.irna.ir/news/83614626/

در این وضعیت نمی‌دهد و خصوصاً نمی‌توان در حالت صلح کسی را هدف قرار داد.^{۱۹}

«بنجامین فرنز»،^{۲۰} درباره شهادت سردار قاسم سلیمانی بیان داشته است که اقدام رئیس جمهور آمریکا در شهادت سردار سلیمانی، اقدامی غیراخلاقی و نقض آشکار قوانین داخلی آمریکا، قوانین بین‌المللی است. وی همچنین تصریح داشته است که «در این جریان منشور سازمان ملل متحد، دیوان بین‌المللی کیفری و دیوان بین‌المللی دادگستری را دور زده‌اند.»^{۲۱} بدین ترتیب، تردیدی در مسئولیت بین‌المللی کیفری عاملان شهادت سردار سلیمانی و هم‌ران ایشان باقی نیست.

۲- امکان‌سنجی طرح دعوی راجع به قضیه شهید سلیمانی در دیوان بین‌المللی کیفری

انگیزه تأسیس یک دیوان دائمی بین‌المللی کیفری^{۲۲} را باید پس از پایان جنگ جهانی اول در بیست و هشتم ژوئن ۱۹۱۹ در ماده ۲۱۷ معاهده‌ای که در کاخ ورسای پاریس منعقد شد جستجو کرد. ماده ۲۲۷ معاهده ورسای^{۲۳} ویلهلم دوم امپراتور آلمان را مسبب جنگ جهانی شناخته است و در این ماده به پیش‌بینی تشکیل یک دیوان بین‌المللی برای محاکمه وی پرداخته شده است.^{۲۴} اگرچه چنین دادگاهی هرگز تشکیل نگردید اما به عنوان ایده‌ای برای تأسیس یک دیوان بین‌المللی قرار گرفت. از سوی دیگر، تأسیس دادگاه‌های بین‌المللی یوگسلاوی سابق و رواندا به عنوان دادگاه‌های کیفری بین‌المللی موجب تقویت احساس نیاز به ضرورت تشکیل یک دیوان بین‌المللی کیفری دائمی گشت. کنفرانس رم روز جمعه هفدهم ژوئیه ۱۹۹۸ در مقر سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد با حضور نمایندگان یکصد و شصت کشور جهان در رم ایتالیا برگزار شد؛ ماحصل این کنفرانس، امضای سند تأسیس دیوان بین‌المللی کیفری،^{۲۵} توسط نمایندگان یکصد و بیست کشور از کشورهای حاضر در کنفرانس است. بدین ترتیب، اساسنامه این دیوان با تصویب شصت دولت به عنوان حدنصاب لازم پیش‌بینی شده از اول ژوئیه ۲۰۰۲ میلادی لازم‌الاجرا گردید. منبای اندیشه شکل‌گیری نهادهای کیفری بین‌المللی احساس نیاز، نسبت

۱۹- خانه اندیشمندان علوم انسانی، نشست با عنوان «ترور شهید سلیمانی از منظر حقوق بین‌الملل»، قابل دسترسی در:

<https://b2n.ir/221586>

20- Benjamin Ferencz

21- <https://www.nytimes.com/2020/01/15/opinion/letters/us-iran-killing.html?searchResultPosition=10>

22- International Criminal Court (ICC)

23- The Peace Treaty of Versailles

24- Peace Treaty of Versailles. Articles 227

25- Rome Statute of the International Criminal Court

به مجازات قاطع مجرمان بین‌المللی بوده است (رضوی‌فرد، ۱۳۹۴، ۳۵) و به منظور مقابله و رسیدگی به چهار دسته جنایت خطیر از منظر جامعه بین‌المللی است؛ یعنی جنایت علیه بشریت، جنایت تجاوز، جنایت جنگی و ژنوساید (نسل‌زدایی).

دیوان بین‌المللی کیفری نیز به منظور محاکمه مرتکبان مهم‌ترین جنایات بین‌المللی، همان‌گونه که در فصل دوم ماده ۵ اساسنامه دیوان به آن اشاره شده، تشکیل گردیده است. شایسته تصریح است که دیوان‌های بین‌المللی کیفری اختصاصی یوگسلاوی سابق و رواندا، دادگاه‌های بین‌المللی کیفری موقت محسوب می‌شوند، ولی دیوان بین‌المللی کیفری از ویژگی دائمی بودن برخوردار است. دیوان بین‌المللی کیفری از جنبه صلاحیت شخصی نسبت به جرائم افرادی که اتباع دولت‌های عضو اساسنامه این دیوان هستند صالح است و به جهت صلاحیت سرزمینی دیوان صلاحیت رسیدگی به جرائم رخ داده را تنها در قلمرو یک دولت عضو داراست (خالقی و همکاران، ۱۳۹۱، ۲۴۱). در اساسنامه رم، به عنوان سند مؤسس دیوان بین‌المللی کیفری، حوزه صلاحیت آن مشخص شده است. حسب مواد ۱۲ و ۱۳ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، حدود و شرایطی جهت اعمال صلاحیت دیوان پیش‌بینی و بیان شده است.

دفتر دادستانی دیوان بین‌المللی کیفری در واکنش به اقدام تروریستی آمریکا در شهادت سردار قاسم سلیمانی، مدعی شده است که تحقیق در ارتباط قضیه ترور شهید سلیمانی در حیطه تخصصی دیوان بین‌المللی کیفری نیست. دفتر دادستانی این دیوان، طی بیانیه‌ای اظهار کرده است که از آن جا که هیچ یک از کشورهای جمهوری اسلامی ایران، عراق و ایالات متحده آمریکا طبق ماده ۱۲ بند ۳ عضو این دیوان نمی‌باشند، اساسنامه و صلاحیت آنان را نپذیرفته‌اند، بنابراین دیوان هیچ صلاحیتی در موضوع مورد بررسی ندارد.^{۲۶} به موجب ماده ۱۲ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری در مورد صلاحیت دیوان، این دادگاه از صلاحیت رسیدگی به جرائم مرتبط با دولت‌های عضو برخوردار است.

صلاحیت این دیوان، به لحاظ صلاحیت سرزمینی یعنی جرائمی که در حدود قلمرو دولت‌های عضو این دیوان و صلاحیت شخصی فعال، دربرگیرنده جرائمی است که اتباع دولت‌های عضو این دیوان مرتکب می‌شوند. از آن جا که صلاحیت شخصی دیوان شامل جرائم واقع شده علیه یک دولت عضو یا دولتی که صلاحیت دیوان را می‌پذیرد نخواهد شد، در زمینه شهادت سردار سلیمانی که ایران دولت متبوع قربانی است به این ترتیب نمی‌تواند صلاحیتی به دیوان اعطاء کند. از طرفی این امکان وجود دارد که عراق صلاحیت

دیوان را در این موضوع بپذیرد و ایران تنها با دیپلماسی حقوقی می‌تواند از طریق رایزنی با دولت عراق، این دولت را تشویق به پذیرش صلاحیت دیوان کند تا دولت عراق امکان تعقیب بین‌المللی عاملان این ترور را به وجود آورد.^{۲۷} طبق ماده ۱۳ اساسنامه، علاوه بر پیگیری دولتی که عضو این دیوان می‌باشد از طریق ارجاع به دادستان، دو طریق دیگر نیز پیش بینی شده است؛ اولاً این که شورای امنیت سازمان ملل متحد بر اساس مقررات مندرج در فصل هفتم منشور ملل متحد^{۲۸} به موجب اختیاراتی که در جهت حفظ صلح و امنیت بین‌المللی دارد، می‌تواند در صورت وجود وضعیتی مرتبط با ماده ۳۹ منشور ملل متحد، یعنی تهدید علیه صلح، نقض صلح، یا عمل تجاوزکارانه، را به دادستان ارجاع دهد؛ و دیگری انجام تحقیقات طبق بند یک ماده ۱۵ اساسنامه در ارتباط با یک جنایت رأساً توسط دادستان صورت گیرد.

در وضعیت حاضر، به لحاظ حقوقی، شیوه‌ای که قضیه شهادت سردار سلیمانی را بتوان به دیوان بین‌المللی کیفری ارجاع داد و آن را مطرح کرد، این است که از طریق شورای امنیت سازمان ملل متحد با توجه به حقی که برای اعضای این سازمان شناخته شده است این رسیدگی صورت پذیرد.^{۲۹} شورای امنیت سازمان ملل متحد بر مبنای فصل هفتم منشور ملل متحد می‌تواند یک قضیه را به دیوان ارجاع دهد. لذا، از این رهگذر، مهم نیست که آن قضیه مربوط به دولت غیرعضو باشد، اما لازمه این ارجاع تنها این است که هیچ یک از اعضای دائمی شورای امنیت نسبت به ارجاع پرونده رأی منفی ندهند.^{۳۰}

با توجه به این که آمریکا یکی از اعضای دائمی شورای امنیت است و ادله موجود، آن قدر قوی است که محکومیت قطعی را در پی دارد که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به اقرار رسمی مقامات آمریکایی مبنی بر اقدام علیه سردار سلیمانی اشاره کرد. بنابراین بسیار روشن است که آمریکایی‌ها اجازه چنین ارجاعی را نخواهند داد؛ از این رو، نیک روشن است که از چنین رسیدگی که در صورت ایجاد آن مقامات این کشور به عنوان جنایتکاران بین‌المللی شناسایی و محکوم خواهند شد، جلوگیری خواهد شد.^{۳۱} شایسته

۲۷- ذاکر حسین، محمد هادی، صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی در ترور سردار سلیمانی، سایت دیپلماسی ایرانی، قابل

دسترس در: <https://b2n.ir/525276>

28- Chapter VII of the United Nations Charter

29- <https://sptnkne.ws/Bb4K>

۳۰- ذاکر حسین، محمد هادی، صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی در ترور سردار سلیمانی، سایت دیپلماسی ایرانی، قابل

دسترس در: <https://b2n.ir/525276>

31- <https://sptnkne.ws/Bb4K>

توجه است که همچنین در مواردی که دادستان رأساً تحقیقاتی را در ارتباط با جنایاتی آغاز کند، بنا بر بیان ماده ۱۶ اساسنامه شورای امنیت می تواند طی قطعنامه‌ای تعویق تحقیق یا تعقیب را به مدت دوازده ماه خواستار شود و حتی بار دیگر آن را تمدید کند (کریانگ ساک، ۱۳۹۳، ۷۷). با توجه به شرایط موجود، بعید به نظر می رسد آمریکا این محمل را فراهم کند تا زمینه‌ای برای تعقیب و محاکمه مقاماتش از طریق دیوان بین المللی کیفری میسور گردد. اگرچه به لحاظ حقوقی، این راه وجود دارد ولی به لحاظ عملیاتی، بعید به نظر می رسد.

۳- پیگیری کیفری قضیه شهید سلیمانی از رهگذر تأسیس دادگاه ویژه به موجب حقوق بین الملل کیفری

در پی یافتن سازوکاری برای پیگیری حقوقی کیفری شهادت سردار سلیمانی و همراهان ایشان، مضاف بر دیوان بین المللی کیفری، مسیر دیگری قابل پی گیری است که جالب توجه است. از آن جا که رسیدگی به جرایم بین المللی از اهمیت ویژه‌ای در جهت تضمین حقوق بشر برخوردار است، تشکیل محاکم بین المللی کیفری چنین هدفی را دنبال می کنند و ایجاد دادگاه‌های بین المللی کیفری اختصاصی نشان از اهمیت و خواست جامعه بین المللی مبنی بر مجازات مرتکبین و عاملان جنایات بین المللی خصوصاً جنایات ضدبشری دارند. تأسیس چنین دادگاه‌هایی در طول زمان پس از جنگ جهانی دوم نشانگر اهمیت تعقیب و محاکمه جنایتکاران بین المللی به عنوان مسیری در جهت احقاق صلح و امنیت بین المللی و پیشگیری از بی کیفرمانی عاملان چنین جنایاتی است.

نسل اول در میان دادگاه‌های بین المللی کیفری دادگاه‌های توکیو و نورمبرگ دانسته می شوند که پس از جنگ جهانی دوم توسط فاتحان جنگ تأسیس شدند و هدفی که دنبال می کردند، محاکمه نظامیان ژاپنی و آلمانی بود که در خلال جنگ جهانی دوم مرتکب خشونت و جنایت علیه افراد انسانی شده بودند (عبید عیسی محمود، ۲۰۱۹، ۱۲۳)؛ به عنوان مثال، منشور نورمبرگ در ماده ۶ خود، جنایت جنگی، جنایت علیه صلح و جنایت علیه بشریت را در زمره موضوعات در صلاحیت این دادگاه دانسته است. این دادگاه، صلاحیتی محدود به لحاظ تاریخی و جغرافیایی داشته است. البته صالح در رسیدگی به جرائم اشخاص حقیقی و حقوقی معینی بوده است (عبداله محمد بن عبود، ۲۰۱۳، ۱۳۷-۱۳۶). فایده تأسیس این دادگاه‌ها را باید ایجاد تحول در توسعه حقوق بین الملل کیفری، نفی مصونیت مقامات دولتی که متهم به جنایات بین المللی هستند و دارا شدن مسئولیت کیفری شخصی مقامات دانست (چاپاری و شایگان فرد، ۱۳۹۶، ۶۸-۶۶).

نسل دوم مربوط به دادگاه‌هایی است که به موجب قطعنامه‌های «۸۲۷»^{۳۲} و «۹۵۵»^{۳۳} شورای امنیت سازمان ملل متحد تأسیس شده‌اند. تأسیس این دو دادگاه مرتبط با جنایات شدید رخ داده در قلمرو سرزمینی یوگسلاوی سابق^{۳۴} و همچنین برای مجازات عاملان جنایات رخ داده در روآندا به خصوص جنایت نسل‌کشی بود که در پی درگیری‌های قومی به وقوع پیوسته بودند (Gallant, 2012, 307). در واقع، این دو دادگاه عنوان به عنوان دادگاه‌هایی شناخته می‌شوند که شورای امنیت سازمان ملل متحد، تحت اختیارات خود به موجب فصل هفتم منشور سازمان ملل متحد در راستای شناسایی مسئولیت بین‌المللی کفتری افراد مرتکب ایجاد کرده است. مهم‌ترین ویژگی دادگاه‌های بین‌المللی برای یوگسلاوی سابق و روآندا، وجود خصیصه کاملاً بین‌المللی آن‌ها است (حبیبی مجنده و کریمی، ۱۳۹۵، ۸۷). ایراد اصلی در تأسیس این دو دادگاه، مواجه شدن با هزینه‌های گزاف و نگرانی‌های مربوط به تأمین بودجه و البته اتلاف وقت است که سازمان ملل متحد را بر آن داشت تا از تأسیس دادگاه‌های بین‌المللی کفتری مختلط استقبال کند (Surlan, 2019, 101).

نسل سوم دادگاه‌های بین‌المللی کفتری دادگاه‌های مختلط یا موسوم به هیبریدی^{۳۵} است. علاوه بر این، از چنین مراجعی به عنوان محاکم بین‌المللی شده^{۳۶}، ملی-بین‌المللی، تلفیقی یا دورگه نیز یاد شده است (شمس ناتری و ستایش پور، ۱۳۹۶، ۱۰۰). از مهم‌ترین خصوصیات این دادگاه‌ها که در زمره سومین نسل از محاکم بین‌المللی کفتری هستند، وابسته بودن به شورای امنیت سازمان ملل متحد است. دارا بودن دو جنبه بین‌المللی و ملی در ساختار این دادگاه‌ها برخاسته از سبقه ایجاد آن‌ها است. این مراجع در نتیجه صدور قطعنامه شورای امنیت و بر مبنای یک موافقتنامه میان سازمان ملل متحد و یک دولت تأسیس می‌شود (معظمی و نمایان، ۱۳۹۴، ۱۱۵). دادگاه‌های ویژه برای تیمور شرقی،^{۳۷} کامبوج،^{۳۸} لبنان،^{۳۹} سیرالئون^{۴۰} و کوزوو^{۴۱} بر اساس این چنین توافقی تأسیس شده‌اند.^{۴۲}

32- https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_827_1993_en.pdf

33- https://www.irmct.org/specials/ictr-remembers/docs/res955-1994_en.pdf

34- <https://www.icty.org/>

35- Hybrid Courts

36- Internationalized

37- Special Panels for Serious crimes in East Timor

38- Extraordinary African Chambers in the Courts of Cambodia

39- Special Tribunal for Lebanon

40- Special Court for Sierra Leone

41- Specialist Chambers of Kosovo

42- www.lebanon.gov.lb

در این باره شایسته توجه است که شعب فوق‌العاده آفریقایی^{۴۳} که از آن به دادگاه ویژه سنگال نیز یاد شده است، دارای یک تفاوت اساسی در نحوه تأسیس این شعب با دیگر مراجع است. بدین نحو که دادگاه ویژه سنگال حاصل توافقی میان دولت سنگال و اتحادیه آفریقایی است (رمضانی قوام آبادی، ۱۳۹۳، ۹۹). ایجاد این مرجع رسیدگی به جرائم و مسیری برای محاکمه «حسن هابره»^{۴۴} رئیس جمهور پیشین کشور آفریقایی چاد برای جنایات شدید بین‌المللی و نقض‌های حقوق بین‌الملل است (Savadogo, 2015, 105).

به واسطه دارا بودن خصوصیت ملی-بین‌المللی است که چنین دادگاه‌هایی را مختلط یا ملی-بین‌المللی نیز نامیده شده‌اند. اقدام به تأسیس دادگاه‌های کیفری بین‌المللی مختلط به عنوان نسل سوم محاکم بین‌المللی کیفری، سازوکاری است برای تعقیب و رسیدگی به جنایات بین‌المللی. آنچه به عنوان هدف این مراجع عنوان می‌شود؛ خاتمه دادن به بی‌کیفرمانی و اجرای عدالت نسبت به متهمان و احقاق حقوق قربانیان جنایات بین‌المللی است که دادگاه‌های ویژه نسل سوم نیز در راستای دستیابی به آن تشکیل شده و خاص قرن اخیر است (معظمی و نامیان، ۱۳۹۴، ۱۱۶). دادگاه‌های موسوم به مختلط یا تلفیقی، دادگاه‌هایی متشکل از قضات داخلی و بین‌المللی هستند که مقررات اجرایی در آن نیز شامل قوانین داخلی یک کشور و قوانین بین‌المللی می‌شود. محل محاکمه و کشوری که قوانین و قضات آن در این دادگاه مورد استفاده قرار می‌گیرد، کشور محل وقوع جنایت بین‌المللی است که از ویژگی‌های مهم این دادگاه‌ها به شمار می‌رود (بن بو‌عبداله مونی، ۲۰۱۳، ۹۷-۱۰۰).

آخرین دادگاه ویژه تشکیل شده تا به امروز شعب ویژه آفریقایی است که در سال ۲۰۱۲، با توافق میان کشور سنگال و اتحادیه آفریقا^{۴۵} در راستای رسیدگی به موارد نقض جدی مقررات بین‌المللی ایجاد شد. ^{۴۶} مواد ۳ تا ۸ اساسنامه به موضوع صلاحیت این مرجع پرداخته است. ^{۴۷} ماده ۳، مأموریت شعب آفریقایی متوجه رسیدگی به جنایات و نقض‌های حقوق بین‌الملل و عرف بین‌الملل است. از آن جا که وجه تشابه

43- Extraordinary African Chambers

44- <https://www.hrw.org/fr/news/2013/02/08/senegal-inauguration-du-tribunal-special-pour-le-proces-de-hissene-habre>

45- <https://www.france24.com/ar/20120823>

46- <http://www.chambresafriaines.org/index.php/le-coin-des-medias/communiqu%C3%A9-de-presse/624-communiqu%C3%A9-de-presse-%E2%80%9393-ouverture-du-proc%C3%A8s.html>

47- <https://www.lalibre.be/dernieres-depeches/afp/tchad-un-tribunal-special-cree-pour-juger-l-ex-president-habre-51b923b4e4b0de6db9cd1af2>

در تأسیس تمامی محاکم بین‌المللی کیفری تعقیب و محاکمه مرتکبین جرائم بین‌المللی بوده، در اسناد مؤسس چنین محاکمی نیز به موضوع مسئولیت کیفری فردی اشاره شده است.^{۴۸} در دادگاه‌های مختلط به جهت صلاحیتی، موضوع جنایات بین‌المللی که منظور جنایات جنگی، جنایات علیه بشریت و نسل‌زدایی مورد توجه است، تصمیم‌گیری توسط قضات این دادگاه‌ها به نحوی است که قضات بین‌المللی در اکثریت هستند و حتی در صورتی که این‌گونه نباشد پیش‌بینی شده است که رأی مثبت حداقل یک قاضی بین‌المللی با اکثریت پیش‌بینی شده باید همراه باشد (سلیمی و صمصامی مهاجر، ۱۳۹۱، ۳۹۶). موضوع اعدام‌های خودسرانه نیز در ماده ۶ اساسنامه شعب ویژه آفریقایی مورد توجه قرار گرفته است. ماده ۶ اساسنامه این مرجع مرتبط است با مسئله جنایت علیه بشریت و به این جرم چون جرمی مستقل که تحت صلاحیت این دادگاه می‌باشد پرداخته است و آن را به عنوان اعمالی که شامل حمله گسترده یا سازمان‌یافته علیه جمعیت غیرنظامی باشد قلمداد کرده و اعدام‌های خودسرانه گسترده و سازمان‌یافته را به مثابه اعمالی ضدانسانی معرفی کرده است (توحیدی و ستایش‌پور، ۱۳۹۶، ۶۱).

فرض نهایی و قابل توجه بررسی امکان ایجاد یک دادگاه ویژه در خصوص رسیدگی به قضیه شهدای سوم ژانویه در عراق است. همان‌طور که پیش‌تر گفته شد علل تأسیس محاکم ویژه نیازسنجی جامعه بین‌المللی برای پاسخ به جرائم شدید بین‌المللی بوده است که با توجه به محدودیت‌های دیوان بین‌المللی کیفری، سازوکار مناسبی به نظر می‌آید. محدودیت طرح دعوا در دیوان بین‌المللی کیفری، ناشی از چالش‌های صلاحیتی که در این دیوان وجود دارد و مفصلاً در قسمت قبل به آن پرداخته شد، ایجاد و تأسیس یک دادگاه ویژه بین‌المللی کیفری که صلاحیت موضوعی برای رسیدگی به جنایات بین‌المللی را داشته باشد مسیر دیگری است که قابل پیگیری است. در این دادگاه، می‌توان با تأسی از دیگر محاکم نسل سوم، وجود قضات بین‌المللی و ملی را در آن پیشنهاد کرد و حضور قضات ملی را در آن بایسته داشت. باری، از آن جا که دبیرکل سازمان ملل متحد برای انعقاد موافقتنامه تأسیس چنین دادگاهی نیاز به مجوز شورای امنیت دارد احتمال وتوی این موافقتنامه نیز توسط کشور آمریکا وجود دارد (خالقی و همکاران، ۱۳۹۱، ۲۴۵) و مانعی بر سر راه تأسیس یک دادگاه ویژه در جهت رسیدگی به قضیه ترور شهید سلیمانی و همراهانش می‌باشد. با این وجود، با توجه به تجربه تأسیس دادگاه ویژه سنگال که با توافق اتحادیه آفریقا بوده است، این مسیر قابل پیگیری است که از رهگذر سازمان بین‌المللی دیگری غیر از سازمان ملل متحد،

درصد تأسیس دادگاه ویژه بود. امری که البته در نهایت، نیازمند تأیید شورای امنیت نیز است. به هر روی، نفس پیگیری حقوقی می‌تواند در روشنگری مؤثر باشد.

نتیجه

حضور نیروهای آمریکایی در عراق به بهانه استناد به مفاد یک توافقنامه امنیتی موسوم به «سوپا» فی مابین کشورهای عراق و ایالات متحده آمریکا است. اقدام رئیس‌جمهور ایالات متحده آمریکا در هدف قرار دادن شهید سلیمانی به عنوان یک نیروی رسمی جمهوری اسلامی ایران و همراهان ایشان توسط پهپاد در محدوده فرودگاه بغداد در سرزمین کشور عراق، اول این که خارج از حدود اختیاراتی است که این کشور به موجب توافقنامه ۲۰۰۸ منعقد شده میان عراق و آمریکا دارد و دیگر این که نقض قواعد مختلف حقوق بین‌الملل از جمله منع توسل به زور و حق حیات است. علاوه بر اقدام اولیه این دولت مبنی بر نقض توافقنامه ۲۰۰۸ منعقد شده میان کشورهای عراق و آمریکا، مستقیماً عمل متخلفانه بین‌المللی ارتکاب یافته است. نقض‌هایی همچون نقض قاعده منع توسل به زور به عنوان یک قاعده آمره بین‌المللی، نقض حق حیات به عنوان یک حق بشری و نقض حقوق دیپلماتیک؛ بنابراین مسئله رسیدگی به چنین جنایتی به دلیل ابعاد گسترده حقوقی آن و مغایرت آن با قواعد بین‌المللی از اهمیت به‌سزایی برخوردار است.

در مسیر رسیدگی حقوقی کیفری نسبت به این موضوع ارجاع به دیوان بین‌المللی کیفری، اقامه دعوا در دادگاه‌های داخلی کشورهای جمهوری اسلامی ایران و عراق به عنوان دولت‌هایی که مقامات دولتی آن‌ها هدف اقدام نظامی قرار گرفته‌اند مورد بحث است. از آن جا که دولت جمهوری اسلامی ایران، آمریکا و عراق از اعضای دیوان بین‌المللی کیفری نمی‌باشند و اساسنامه آن را نپذیرفته‌اند این موضوع در صلاحیت رسیدگی دیوان نمی‌باشد علاوه بر این، ارجاع توسط شورای امنیت به این دیوان نیز به دلیل حضور آمریکا در میان اعضای دائمی شورای امنیت ممکن نیست چرا که این دولت در جلوگیری از محکومیت از حق وتویی که در اختیار دارد استفاده خواهد کرد. آنچه می‌تواند به عنوان مسیری حائز اهمیت اتخاذ شود با توجه به جوانب این قضیه ایجاد یک دادگاه مختلط یا هیبریدی می‌باشد که به دلیل دارا بودن ویژگی‌های بین‌المللی و داخلی حائز اهمیت است و می‌تواند جایگزین مناسبی در عدم دسترسی و محدودیت رجوع به دیوان بین‌المللی کیفری و همچنین دادگاه‌های داخلی باشد. چنان که در زمان‌های مختلف حسب ضرورت دادگاه‌های ویژه دیگری همچون دادگاه ویژه سنگال و لبنان به عنوان دادگاه‌هایی که مسئله تروریسم را به عنوان یک جنایت تحت صلاحیت دارند؛ به ویژه دادگاه ویژه سنگال موسوم به

شعب ویژه آفریقایی، موضوع اعدام‌های خودسرانه و سازمان‌یافته را به عنوان اقدامی علیه بشریت محل بحث قرار داده است.

از آن جا که پیش‌تر، پرداختن به موضوع نقض خودسرانه حق حیات بی سابقه محسوب نمی‌شود، اساسنامه این مرجع به موجب این که تازه‌ترین دادگاه ویژه تشکیل شده تاکنون است حائز اهمیت می‌نماید. تجارب مهم در زمینه حقوق بین‌المللی کیفری، حاصل از محاکمه جنایتکاران بین‌المللی در دادگاه‌های نسل سوم به خصوص شعب فوق‌العاده آفریقایی که در آن یک رئیس جمهور به دلیل نقض گسترده حقوق بشر و نقض حقوق معاهداتی و حقوق بین‌الملل عرفی پس از ناکامی و خلاء موجود در رسیدگی سایر مراجع بین‌المللی و نظام حقوقی کشور سنگال به عنوان دولتی که «حسن هابره» رئیس جمهور پیشین کشور آفریقایی چاد در آن پناهنده بود موجب شد تا در نهایت، تأسیس یک دادگاه ویژه به عنوان راه‌حلی در پاسخ به جنایات ارتكابی در کشور چاد دانسته شود و تجربه مؤثری در شناسایی و پاسخ به مسئولیت کیفری بین‌المللی یک مقام دولتی باشد.

از آن جا که اقدام دونالد، ترامپ رئیس جمهور ایالات متحده آمریکا، ناقض حقوق بین‌الملل است و به دلیل این که شهید سلیمانی نقش مؤثر و شناخته شده بین‌المللی در از بین بردن و نابودسازی گروه‌های تروریستی تکفیری در عراق و سوریه را داشته است، تأسیس یک دادگاه ویژه برای محاکمه عاملان و مسببان این جنایت بین‌المللی می‌تواند اقدامی مناسب و مؤثر در شناساندن مهم‌ترین حامیان تروریسم در جهان به شمار آمده و نگرانی‌ها را در خصوص رسیدگی به این جنایت و محاکمه عاملان آن مرتفع کند. مهم‌تر این که اهمیت محکومیت و رسیدگی کیفری به جنایات بین‌المللی ایجاب می‌کند تا هرچه سریع‌تر پیش از فراموشی و به انزوا رفتن این مهم با تمسک به تجربه موفق محاکم ویژه بین‌المللی کیفری خصوصاً مورد اخیر یعنی شعب فوق‌العاده آفریقایی (دادگاه ویژه سنگال)، تمهیداتی در جهت تأسیس چنین مرجعی در خاورمیانه برای پاسخ به جنایات متعدد آمریکا در این منطقه و در رأس آن‌ها شهادت سردار سلیمانی و همراهان ایشان اندیشیده و پیگیری شود.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانتداری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردیده است.

تعارض منافع: تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی نگارش یافته است.

منابع

فارسی

- توحیدی، احمدرضا و ستایش پور، محمد، ۱۳۹۶، صلاحیت دادگاه ویژه سنگال: مزیت روش «کبی و الحاق» در اساس نامه نویسی، **فصلنامه تعالی حقوق**، شماره ۲۱.
- چاپاری، محمدعلی و شایگان فرد، مجید، ۱۳۹۶، مسئولیت کیفری در جنایات بین المللی و تقابل آن با گفتمان مصونیت، **تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین الملل**، شماره ۳۷.
- حبیبی مجنده، محمد و کریمی، سیامک، ۱۳۹۵، دادگاه های کیفری بین المللی و تحقق دموکراتیک عدالت کیفری، **پژوهشنامه حقوق کیفری**، شماره ۲.
- خالقی، علی؛ حبیب زاده، محمدجعفر؛ صلاحی، سهراب، ۱۳۹۱، جنایات ارتكابی در زندان ابوغریب از منظر عدالت کیفری، **مجله حقوقی دادگستری**، شماره ۸۰.
- خانه اندیشمندان علوم انسانی، ۱۳۹۸، **نشست ترور شهید سلیمانی از منظر حقوق بین الملل**، قابل دسترس در <https://b2n.ir/221586>.
- ذاکر حسین، محمدهادی، ۱۳۹۸، **صلاحیت دیوان کیفری بین المللی در ترور سردار سلیمانی**، سایت دیپلماسی ایرانی، قابل دسترس در <https://b2n.ir/525276>.
- رضوی فرد، بهزاد، ۱۳۹۴، **حقوق بین الملل کیفری**، چاپ دوم، تهران، انتشارات میزان.
- رضوانی قوام آبادی، محمدحسین، ۱۳۹۳، تأسیس دیوان کیفری آفریقایی: افسانه یا واقعیت؟، **مجله حقوقی دادگستری**، شماره ۸۶.
- سلیمی، صادق و صمصامی مهاجر، مریم، ۱۳۹۱، غلبه موازین بین المللی حقوق بشر بر حاکمیت دولت ها در پرتو دادگاه های نسل سوم، **فصلنامه تحقیقات حقوقی**، شماره ۳.
- شمس ناتری، محمدابراهیم و ستایش پور، محمد، ۱۳۹۶، علل تأسیس و صلاحیت های شعب فوق العاده آفریقایی و مقارنه آن با دادگاه های بین المللی کیفری نسل سوم، **فصلنامه مطالعات بین المللی پلیس**، شماره ۳۰.
- علیاری تبریزی، بهالدین، ۱۳۹۸، قتل هدفمند در آینه اصول و مبانی حقوق بین الملل (با تأکید بر قتل های هدفمند رژیم اشغالگر قدس و ایالات متحده به ویژه قتل هدفمند سپهبد شهید قاسم سلیمانی)، **پژوهشنامه حقوق بشری**، شماره ۳.

- کریانگ ساک، کیتی شیايزرى، ۱۳۹۳، **حقوق بين الملل كىفرى**، ترجمه بهنام يوسفیان و محمد اسماعیلی، چاپ چهارم، تهران، انتشارات سمت.
- محمدی، فرزاد، ۱۳۹۴، قتل هدفمند از منظر حقوق بين الملل، **پایان نامه کارشناسی ارشد**، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی.
- معظمی، شهلا و نامیان، پیمان، ۱۳۹۴، نسل سوم محاکم كىفرى بين المللی؛ دستاوردها، هنجارها و چالش ها، **فصلنامه پژوهش حقوق كىفرى**، شماره ۱۱.

عربی

- بن بوعداله مونیة، ۲۰۱۳، **المركز القانونى لضحايا الجرائم الیدولبة**، الطبعة الاول، عمان، دارالبازورى العلمية للنشر و التوزیع.
- عیید عیسی محمود، ۲۰۱۹، **محكمة العدل و دورها فى تطوير قواعد القانون الدولى الجنائى**، الطبعة الأولى، مجلدات ۱، عمان، الأردن، دار امجد للنشر و التوزیع.
- عبدالله محمد بن عبود، ۲۰۱۳، **الجدار العازل فى الاراضى الفلسطينية المحتلة راسة قانونية سياسية فى ضوء فتوى محكمة العدل الدوليه**، الطبعة اقولى، القاهرة، المركز القومى لة صدارات القانونیه.

انگلیسی

- Alina Kaczorowska- Ireland, 2010, **Public International Law**, Abingdon, Oxon: Routledge.
- Mary Ellen O'Connell, 2010, **Unlawful Killing with Combat Drones: A Case Study of Pakistan, 2004- 2009**, Notre Dame Law School: legal Studies Research Paper No: 09- 43.
- Mary J. Gallant ,2012, **War, Genocide and Atrocity in Yugoslavia: The ICTY and The Growth of International law**, Social studies and Cultural Studies – Issues of language, public Opinion, Education and Welfare.
- Richard Murphy, Afsheen John Radsan ,2010, **Due Process and Targeted Killing of Terrorists**, William Mitchell College of Law, No. 126.
- Raula A. Pete Pedrozo, 2010, **The War in Iraq: A Legal Analysis**, International Law Studies, Vol. 86.
- Tijana Surlan, 2019, **Expanding jurisdiction of the international criminal courts: Coherence or chaos**, Journal of Criminalistic and law, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade.

فرانسه

- Raymond O. Savadogo, 2015, Les Chambres Africaines Extraordinaires au sein des tribunaux sénégalais: Ouoi de si extrodinaire ? Revue Études internationaux, Vol. 45, No. 1.

وب سایت‌ها

- خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۸، سخنان ترامپ در نشست خبری پس از ترور سردار سلیمانی، قابل دسترس در <https://tn.ai/2173869>.
- خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۸، اقدام آمریکا علیه سردار سلیمانی قتل هدفمند است»، قابل دسترس در <https://www.isna.ir/news/98101612727>.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۹۸، راهکارهای بین‌المللی پیگیری ابعاد حقوقی ترور سپهبد سلیمانی چیست؟، قابل دسترس در www.irna.ir/news/83614626.
- خبرگزاری جوان، ۱۳۹۸، دیوان کیفری بین‌المللی: تحقیق درباره قتل قاسم سلیمانی در حیطه تخصص ما نیست!، ۲۵ قابل دسترس در <https://www.yjc.ir/00UFqe>.
- خبرگزاری اسپونیتیک، ۱۳۹۸، ابعاد حقوقی ترور فرمانده ایرانی، سپهبد قاسم سلیمانی، قابل دسترس در <https://sptnkne.ws/AUWM>.
- خبرگزاری اسپونیتیک، ۱۳۹۸، دیوان لاهه موظف است ترور هدفمند سپهبد سلیمانی را بررسی کند، قابل دسترس در <https://sptnkne.ws/Bb4K>.
- خبرگزاری مهر، ۱۳۹۸، سه شیوه پیگیری حقوقی ترور سپهبد سلیمانی، قابل دسترس در mehnews.com/xQXcx.
- المحكمة الخاصة بلبنان: تعريفها، اختصاصها، قواعد اجراءات والمحاكمة أمامها | الموقع الرسمي للجيش اللبناني (learmy.gov.lb)
- <https://www.lebanondebate.com/news/464802>
- <https://www.bbc.co.uk/news/av/world-middle-east-51548734/callamard-soleimani-killing-breached-international-norms>
- <https://www.nytimes.com/2020/01/15/opinion/letters/us-iran-killing.html?searchResultPosition=10>
- <https://www.definitions.net/definition/extrajudicial+killing>
- <https://www.icty.org/>
- https://www.irmct.org/specials/ictr-remembers//docs/res955-1994_en.pdf
- <http://www.chambresafriaines.org/index.php/le-coin-des-medias/communiqu%C3%A9-depresse/624-communiqu%C3%A9-de-presse-%E2%80%93-ouverture-du-proc%C3%A8s.html>
- <https://www.hrw.org/fr/news/2013/02/08/senegal-inauguration-du-tribunal-special-z-pour-le-proces-de-hissene-habre>
- <https://www.lalibre.be/dernieres-depeches/afp/tchad-un-tribunal-special-cree-pour-juger-l-ex-president-habre-51b923b4e4b0de6db9cd1af2>